

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Område Landskapsutveckling

Kyrkogårdsrekreation – problem, möjligheter och utvecklingsområden

Recreation in cemeteries – difficulties, opportunities and development areas

Emma Hansson

Examensarbete, 15 hp
Landskapsingenjörsprogrammet
Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Alnarp 2013

Kyrkogårdsrekreation – problem, möjligheter och utvecklingsområden

Recreation in cemeteries – difficulties, opportunities and development areas

Emma Hansson

Handledare: Mats Gyllin, SLU Alnarp, Arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi

Btr handledare: Ann-Britt Sörensen, SLU Alnarp, Movium

Examinator: Anna Jakobsson, SLU Alnarp, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Examensarbete för landskapsingenjörer

Kurskod: EX0361

Program/utbildning: Landskapsingenjörsprogrammet

Examen:

Ämne: Landskapsplanering

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och -år: jan 2013

Omslagsbild: Emma Hansson: Askgravplatser, Holbæk Naturkirkegård, 2012-05-08.

Bilder: Emma Hansson. Alla bilder är tagna i december 2012, utom omslagsbilden (se ovan).

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: kyrkogård, begravningsplats, rekreation, kyrkogårdsrekreation, förvaltning

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Område Landskapsutveckling

Förord

Studien som ligger framför dig är ett examensarbete på C-nivå, 15 hp inom Landskapsingenjörsprogrammet vid SLU, Alnarp. Mats Gyllin och Ann-Britt Sörensen har handlett arbetet och examinator har varit Anna Jakobsson.

Mina år i Alnarp blev inte riktigt som jag tänkt mig. Livet som vuxenstuderande med barn är ingen lek... Jag är ändå glad och tacksam att jag tog chansen att utbilda mig och stolt över mig själv för att jag tog mig i mål.

Valet av ämne till mitt examensarbete var inte på något sätt självklart. Intresset för våra kyrkogårdar, och den resurs de utgör, väcktes under kursen Kyrkogårdsförvaltning (LP0506) våren 2012. Litteratur, studiebesök och föreläsningar från kursen bidrog till att ge examensarbetet dess färdiga form. Att detta arbete fick avsluta min studietid och blev till den positiva erfarenhet jag bär med mig, har följande personer att tacka för.

Mina handledare, Mats Gyllin och Ann-Britt Sörensen. Tack för alla goda råd, uppmuntran och stöd.

Mina kursare, Erica och Helene. Utan er hjälp, stöttning och glada tillrop är jag tveksam till om det överhuvudtaget blivit något examensarbete. Ett stort tack till er.

Personalen på biblioteket i Alnarp. Tack för hjälp med litteratur och guidning i den stundtals snåriga biblioteksdjungeln.

Mina informanter. Tack för att ni tog er tid och för det stora engagemang ni visade.

Mina vänner och min familj. Ett varmt och innerligt tack till er för det fina stöd jag fått under hela min studietid. Håkan, utan dig hade inga studier påbörjats och definitivt inte avslutats. Anton och Tyra, ni är mitt allt.

Emma Hansson

Sammanfattning

Trenden är tydlig, i takt med att våra städer förtätas minskar andelen parkområden och grönytor. Samtidigt ökar människans behov av rekreation. En lösning på denna problematik skulle kunna vara kyrkogården, som med sitt lagstadgade exploateringskydd och många värden utgör en yta som i allra högsta grad är aktuell för rekreation.

Arbetet fokuserar på hur kyrkogårdsförvaltningarna ser på att kyrkogården används i rekreativt syfte. Den behandlar även problem och möjligheter som en sådan användning kan medföra och vilka utvecklingsmöjligheter som ges. En litteraturstudie, intervjuer med tre chefer inom kyrkogårdsförvaltning samt observationer på tre kyrkogårdar ligger till grund för studien.

De tre förvaltningarna representerade i studien är positivt inställda till att anläggningarna används för rekreation. Med förbehållet att det inte påverkar fridfullheten på kyrkogården eller respekten för platsen. Så länge friden bevaras och kyrkogården inte blir alltför lik en park, ser medverkande förvaltningar positivt på ett ökat användande av anläggningarna. De i studien besökta kyrkogårdarna visar alla tre att förutsättningar för rekreation finns, i form av t ex speciella värden och outnyttjade ytor. Sittplatser, skyltning, belysning och gestaltning bedöms vara de områden inom vilka det finns störst utvecklingsmöjligheter.

Sittplatser saknar i flera fall en inbjudande och tilltalande utsikt, skyltningen på och i anslutning till anläggningarna är ofta på undermålig nivå och belysning saknas helt eller används inte i någon större utsträckning. Genomtänkt gestaltning som tar till vara platsens förutsättningar ges det däremot flera bra exempel på och är något att fortsätta att arbeta utifrån.

Information, ett engagemang i tidig ålder och en genomtänkt utformning av anläggningarna skulle dra besökare till kyrkogården samtidigt som människor i sorg inte kommer till korta. Kyrkogården skulle bli en naturlig plats för rekreation och befästa sin plats i samhället och inte enbart vara ett ställe dit människor går för att besöka en grav.

Arbetet kan med sin ringa omfattning och geografiska begränsning inte sägas representera landet i stort men ger en bild av förhållandena på de tre förvaltningarna i sydvästra Skåne som ingår i studien.

Abstract

The trend speaks for itself. As our cities densify the quota of park and green areas decrease. At the same time our recreational need increases. A solution to this problem could be the cemetery, which with its statutory protection against exploitation along with the many values offered is an area of immediate interest for recreational use.

The study focuses on how cemetery managements review the cemeteries being used for recreational purposes. It also discusses the difficulties and opportunities such a use could entail and what developing possibilities it can lead to. A literary study, interviews with three administration managers and observations at three cemeteries form the basis of the study.

The three managements represented in the study have a positive attitude towards the cemeteries being used for recreation. Provided it doesn't affect the serenity of the cemetery or the respect for the place itself. As long as the serenity is preserved and the cemetery doesn't verge the park in too great of an extent, the participating managements think positive of an increased usage of the cemetery grounds. The cemeteries visited in the study all three show signs of recreation qualities, e.g. special values and unutilized areas. Seating facilities, signboards, lighting and formation are said to be the areas in which the greatest developing opportunities lay.

In several cases seating facilities don't offer an inviting and attractive view, the signboards at and around the cemetery grounds are often of poor quality and lighting is completely lacking or is not used to a greater extent. A well thought-out formation that preserves the qualifications of the place is however well represented and is something to continue developing.

Information, an active participation at an early age and a well thought-out design of the cemetery grounds should increase the number of visitors but without people in grief being affected in a negative way. The cemetery would then become a natural place of choice for recreation and simultaneously strengthen its place in society and no longer be just a place where one goes to visit a grave.

The study can with its insignificant extent and geographical limitations in no regards be said to represent the country in general. However, it does paint a picture of the conditions of the three managements in southwest Skåne taking part.

Innehållsförteckning

Inledning	1
Bakgrund.....	1
Syfte och mål.....	2
Frågeställning	2
Avgränsning.....	2
Material och metod	2
Begreppsdefinition	5
Rekreation – återhämtning utomhus med natur som kraftkälla	6
Kyrkogården – en plats för rekreation med mångårig historia	8
Kyrkogården idag – en arena för rekreation	11
Kyrkogårdens framtid som rekreationsplats – inverkan och trender	14
Organisation och lagar vilka påverkar kyrkogårdens roll som rekreationsplats	16
Kyrkogården kontra parken ur ett rekreativt perspektiv	18
Tillgänglighet påverkar användandet av kyrkogården i rekreativt syfte	19
Tre förvaltningschefer syn på kyrkogårdsrekreation	20
Intervjuer.....	20
Observationer – genomförda med ursprung i kyrkogårdens rekreativa funktion	24
Förslag	26
Sittplatser	26
Skyltning	27
Belysning.....	28
Gestaltning	29
Diskussion	30
Metoddiskussion.....	30
Resultatdiskussion	30
Förslag till framtida forskning	34
Källor och litteratur	35
Bilaga 1 - Intervjufrågor.....	39
Bilaga 2 - Informanter.....	40
Bilaga 3 – Besökta kyrkogårdar	41

Inledning

Bakgrund

”Kyrkogården kan vara en viloplats för de nu levande att hämta nya krafter på.”
(Sandell 2010)

Rekreation i olika former har genom åren kommit att betyda allt mer för människan. I dagens stressiga samhälle snarare ökar behovet av avkoppling och återhämtning, än att det minskar (jmf Küller 2005:22) och samtidigt förtätas våra städer. Parker ses av många som ett självklart inslag i vårt samhälle men i samband med rådande förtätning blir de öppna ytorna både färre och mindre. Det blir allt svårare att finna grönytor att vistas på och nya alternativa lösningar söks ständigt, ett exempel är takplanteringar. Sett till andelen park- och grönområden i förhållande till bebyggelse är trenden i städerna tydlig, de gröna ytorna har de senaste åren minskat och långtifrån all parkmark går säker från exploatering (Movium Magasin 2012:11ff). Kyrkogårdar i städer erbjuder fria parkliknande ytor och är tack vare sitt kulturhistoriska skydd i stort sett alltid opåverkade till storlek, bebyggelsen runtomkring till trots (Kulturminneslagen 4 kap. 2 §).

Våra kyrkogårdar erbjuder en miljö som kan användas på diverse olika sätt och för flertalet olika syften. På senare år har många kyrkogårdar ”öppnats upp” och är idag inte enbart en plats för sorg. Kyrkogårdarna skildrar även vår historia och har dessutom ett rikt kulturarv och kan därmed, genom att deras karaktär uppmärksammas och synliggörs i allt större utsträckning, användas i rekreativt syfte.

Inspiration och uppslag till detta arbete har till stor del hämtats under kursen Kyrkogårdsförvaltning (LP0506). Idén till studiens inriktning har sitt ursprung i ett studiebesök på Holbæk Naturkirkegård i Danmark. En kyrkogård som bjuder på en fantastisk kombination av konstverk, material och växter. Att använda kyrkogården som rekreationsplats har tidigare varit diskussion i flertalet studentarbeten, men då främst ur brukarens synvinkel. Denna studie fokuserar däremot på hur *förvaltningarna* ser på fenomenet kyrkogårdsrekreation.

Att kyrkogården används för rekreation kan tänkas medföra extra kostnader, t ex genom ökade krav på skyltning och belysning. Ökat besöksantal kanske först ses som positivt men vad medför det rent praktiskt i form av t ex renhållning? Ändrad tolerans för vad som anses tillåtet på kyrkogården kan leda till upprördhet både hos gravrättsinnehavare, allmänhet och förtroendevalda. Det är problemställningar av denna typ som kommer att behandlas i föreliggande studie.

Syfte och mål

Studien syftar till att undersöka kyrkogårdförvaltningarnas inställning till att kyrkogården används för rekreation. Vidare är syftet att undersöka och beskriva vilka problem respektive möjligheter sådan användning medför eller kan leda till. För att söka förstå kyrkogården som en rekreativ plats kommer en kort redogörelse av utomhusvistelsens och naturens inverkan på människan samt kyrkogårdens många värden att presenteras.

Målet är att redogöra för vad ökat användande av våra kyrkogårdar i rekreativt syfte kan medföra för förvaltningarna. Vidare är målsättningen att ge förslag på möjliga utvecklingsområden för rekreation på de i studien besökta kyrkogårdar, vilka ska kunna fungera som en inspirationskälla för andra inom branschen.

Frågeställning

Följande frågeställningar ligger till grund för studien:

- Hur ser förvaltningarna på att kyrkogården används i rekreativt syfte?
- Vilka problem och möjligheter ser förvaltningarna att fenomenet kan medföra och hur ser utvecklingsmöjligheterna ut?

Avgränsning

Studien avgränsas till att omfatta kyrkogårdar belägna i tätorter eller städer, då behovet av att kunna använda kyrkogården som rekreationsplats inte föreligger lika omfattande på landsbygd och glesbygd. Vidare behandlar inte studien aspekter som berör lämpligheten i att kyrkogården används för rekreation. Inte heller kommer allmänhetens åsikter om eller Svenska Kyrkans inställning till att kyrkogården används i rekreativt syfte att behandlas.

Mot bakgrund av arbetets ringa omfattning har studien begränsats till tre förvaltningar och en förtroendevald, samtliga inom ett rimligt geografiskt avstånd. Då studien är av kvalitativ karaktär och saknar kvantitativa aspekter förmedlar den inte på något sätt en helhetsbild för Sverige i stort, däremot ges en fingervisning om läget.

Material och metod

Arbetet grundas i en litteraturstudie som genomfördes främst för att inventera tidigare forskning samt att skaffa större kunskap inom området. Studien tog sin början i böcker och skrifter från kursen

Kyrkogårdsförvaltning (LP0506) samt ett antal studentarbeten vilka rekommenderats av Ann-Britt Sörensen, Fil lic, doktorand i landskapsarkitektur och verksam på Movium vid SLU Alnarp.

Litteratursökningar har genomförts i Sveriges Lantbruksuniversitets söksystem Primo samt i databasen CAB Abstracts. De sökord som ansetts viktigast har varit *kyrkogård, begravningsplats och rekreation*, vilka översatts till engelska enligt följande: *cemetery, graveyard och recreation*. Sökningarna resulterade inte i så många träffar och med anledning av det har utgångspunkten istället varit litteratur inom angränsande områden i syfte att ge förståelse för studiens frågeställningar. Nya sökningar har gjorts efter hand som arbetet fortlöpt och nya källor har lagts till under arbetets gång. Litteratur i ämnet har framförallt bestått av material på svenska. Därtill har i viss utsträckning källor på engelska och danska använts.

Vidare genomfördes kvalitativa intervjuer med personer i chefsposition på tre kyrkogårdsförvaltningar samt en förtroendevald politiker inom Svenska Kyrkan. Intervjuurvalet innefattar både män och kvinnor i varierande ålder. Vidare innefattar urvalet en större stad, en medelstor samt en mindre för att få bredd på intervjumaterialet. Intervjuerna gjordes delvis ute på kyrkogården och delvis inne på informantens kontor, beroende på rådande väderlek.

Informanterna valdes ut i samråd med Ann-Britt Sörensen, då hon har god kunskap om branschen och etablerade kontakter inom den. Intervjuerna spelades in på inrådan av Sörensen. Hon menar att man då lättare kan fokusera på frågorna och de svar man får istället för att uppmärksamheten läggs på att anteckna, något även Trost (1997:50) instämmer i. Sörensen menar även att det är lättare att ställa följdfrågor eller fördjupa sig i någon av frågorna där tillfälle ges.

Intervjuer valdes före enkäter på inrådan av Sörensen och Mats Gyllin, Fil dr och forskare samt ställföreträdande områdeschef vid avdelningen för Arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi på SLU, Alnarp. Med tanke på frågornas karaktär av identifierades informanterna, dels för att få mer substans i svaren och dels för att informanten inte skulle riskera att hamna i en intressekonflikt gentemot sin arbetsgivare.

Innan de respektive intervjuerna genomfördes informerades om hur författaren definierar och använder sig av begreppet rekreation (se "Begreppsdefinition"), i syfte att intervjupersonerna skulle få en samstämmig bild av begreppet och i på så sätt i största möjliga mån svara på samma sak. Därefter klargjordes att informanterna skulle komma att av identifieras, d v s att deras anonymitet garanteras i studien. Slutligen ställdes frågan om det var i sin ordning att intervjuerna spelades in, vilket av samtliga besvarades jakande. Förteckning över informanter samt intervjufrågor finns som bilagor. Intervjuerna i sin helhet finns i författarens ägo.

Då syftet var att få en inblick i hur kyrkogårdsrekreation uppfattas hos kyrkogårdsförvaltningar, snarare än att kartlägga attityder, valdes kvalitativa intervjuer framför kvantitativa (jmf Trost 1993). Intervjuerna var endast till viss del standardiserade, d v s att intervjufrågorna är de samma och att alla intervjuer utförs på samma sätt. Standardisering rekommenderas inte av Trost (1993:19f). Han ser istället hellre att intervjuerna håller en låg standardiseringsgrad, vilket ger stora möjligheter till variation, samt en hög struktur på frågorna för att undvika att man i intervjun tappar fokus (Trost 1993:19f).

Intervjuerna transkriberades och skrevs ut. Utskrifterna analyserades för att klarlägga materialet, vilket enligt Kvale (1997:170ff) innebär att man behandlar underlaget så att det blir möjligt att analysera. Detta gjordes genom att överflödigt material och sådant som författaren bedömde som oväsentligt ströks. Kvale (1997:170ff) behandlar fem huvudmetoder för analys av den utskrivna intervjun, av vilka ad hoc-metoden valdes. Ad hoc-metoden beskrivs av Kvale (1997:170ff) som den mest frekvent använda metoden och innebär att man fritt växlar mellan diverse tekniker vid analys.

Observationer gjordes på tre kyrkogårdar och dokumenterades med anteckningar och foton. Kyrkogårdarna besöktes först i sällskap av respektive informant i samband med intervjun och vid senare tillfälle på egen hand. I syfte att presentera anläggningens utvecklingsmöjligheter gällande rekreation togs ett antal parametrar fram. De studerade aspekterna formulerades med utgångspunkt i de samtal som fördes med kyrkogårdscheferna (eller motsvarande) under rundtur på kyrkogården samt i landskapsingenjörstudenterna Helene Båtshake (2012), Frida Arnessons (2011) och Erik Sparretuns (2009) arbeten.

- Kyrkogårdens omgivning
- Tillgänglighet
- Nyligen genomförda eller planerade förändringar på kyrkogården
- Outnyttjade ytor möjliga att använda för rekreation
- Speciella värden

För utförligare definition av dessa aspekter, se under rubriken *Observationer*.

Begreppsdefinition

Nedan följer förklaringar till begrepp som används i arbetet vilket syftar till att öka läsarens förståelse, undvika missförstånd samt verka för ett gemensamt förhållningsätt.

Besökare/brukare: De som vistas på kyrkogården, vilket innefattar så väl de som besöker en grav som de som använder kyrkogården som en passage eller uppehåller sig där i rekreativt syfte.

Gravrätt: Tillhandahålls av huvudmannen och innebär rätten till en specifik grav (Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation 2012:16ff).

Gravrättsinnehavare: Den person som äger rätt att besluta om vem som får gravsättas på gravplatsen. Han eller hon äger rätt att smycka gravplatsen och bestämma gravanordning (d v s gravsten eller andra fasta detaljer). Vidare är han eller hon skyldig att se till att gravplatsen hålls i ett ”ordnat och värdigt skick” (Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation 2012:16ff).

Gravskick: Även kallat gravplatstyp (Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation 2012:16ff). Anger hur den bortgångne gravsätts, t ex kista i kistgrav, urna i urngrav eller genom utströende av aska på viss plats. Det finns gravskick med eller utan gravrätt (Gröna Fakta 2005:II).

Huvudman: Omnämns den som är ansvarig för begravningsverksamheten inom ett visst geografiskt område. I Sverige är det vanligtvis en församling, utom i Stockholm och Tranås där uppdraget utförs av kommunen (Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation 2012:16ff).

Kyrkogård: Som beskrivet i Gröna Fakta (2005:III) är en kyrkogård en begravningsplats som ligger i anslutning till en kyrka. Begravningsplats är istället den korrekta termen på ett område som är avsett för förvaring av avlidnas stoft eller aska (Gröna Fakta 2005:III). Då kyrkogård är ett allmänt vedertaget begrepp även i betydelsen begravningsplats kommer det att användas så i denna studie.

Rekreation¹: När det handlar om rekreation på kyrkogården innefattar konceptet i första hand stillsamma aktiviteter, så som t ex promenader och jogging, och naturupplevelser. Kyrkogården lämpar sig även för att i rekreativt syfte bara sitta ner en stund eller strosa omkring.

---

¹ rekreation vederkvickelse, återhämtning av krafterna, vila (SAOL, 2006)

Rekreation – återhämtning utomhus med natur som kraftkälla

Att en aktiv fritid genom hela livet är viktigt både för vårt välbefinnande och för vår hälsa framgår av flera studier som gjorts de senaste decennierna, skriver Ottosson & Grahn (2005:24ff). De positiva effekterna som solljus och frisk luft har på människors hälsa har på senare år uppmärksammats i allt större utsträckning. Framförallt två effekter är direkt synbara efter att människor vistats i naturmiljöer: reducerad stressnivå samt ökad koncentration (Ottosson & Grahn 2005:24ff).

Stress definierades 1956 av läkaren Hans Selye som en reaktion på miljöstimulering². Kort därefter konstaterades att både psykisk och fysisk påfrestning kunde framkalla stress hos individer och det stod klart att psykisk överansträngning dessutom kunde ta sig uttryck i kroppsliga symptom. Inledningsvis studerades sambandet mellan stress och isolerade miljöfaktorer men efter hand stod klart att en sämre miljö rent allmänt kan framkalla stressreaktioner. Inom miljöpsykologin har ”det grönskande landskapet” länge antagits ha en lugnande effekt på människan och forskning kring utemiljö och det grönas påverkan på individen har en betydande ställning (Küller 2005:22).

Flertalet studier har visat att människan föredrar miljöer som har träd och växter framför de som helt saknar växtlighet (Sorte 2005:227). En rad olika studier tyder på att det finns fyra variabler som är av speciell vikt när det gäller vilka miljöer som föredras. De tre första variablerna behandlar hur stor variation det finns i topografien, hur stor öppenhet det finns i landskapet samt att det finns synligt vatten, vilket visar på att preferens står i relation till platsen i stort men att även enskilda element är av betydelse. Den sista variabeln handlar om hur stor del av miljön som består av tillverkade objekt och verkar vara den som har störst betydelse, denna variabel indikerar att människan föredrar naturen framför konstruerade miljöer (Hägerhäll 2005:210).

Anna Bengtsson (2003:29ff), doktorand vid SLU, Alnarp, skriver om vikten av att vistas utomhus och förklarar att den största skillnaden mot inomhusvistelse ligger i att miljön varierar inte bara rent innehållsmässigt utan även över året och i takt med att klimatet förändras. Vidare konstaterar Bengtsson (2003:29ff) att utomhusvistelse har visat sig minska både psykisk och fysisk ohälsa. Inom fältet för psykisk hälsa menar Bengtsson (2003:29ff) att utomhusvistelse bl. a. förbättrar sömnkvalitet och motverkar depression och ångest. Sänkt puls och blodtryck samt lindrad smärta är effekter som

---

² **stimulus** el. *stimuli* något som framkallar kroppslig reaktion <psykol.> (SAOL, 2006)

utomhusvistelse ger rent fysiskt (Bengtsson 2003:29ff). Svenska befolkningsstudier visar, fortsätter Bengtsson (2003:29ff), att aktiviteter som har anknytning till naturen är de som är mest betydande för så väl hälsa som välbefinnande. Vidare pekar Bengtsson (2003:29ff) på vikten av miljöer som inbjuder till aktivitet istället för att avskräcka.

Kaplan et al (1998:16f) presenterar en teori vilken beskriver att människan har två typer av koncentration: riktad koncentration (directed attention) samt spontan uppmärksamhet (soft fascination). Den riktade koncentrationen kräver stor ansträngning och oavsett hur intresserade vi är av det vi fokuserar på är vår kapacitet för denna sorts koncentration begränsad. Ges inte möjlighet till återhämtning kan detta leda till mental ohälsa. Spontan uppmärksamhet kräver ingen ansträngning utan hjälper oss tvärtom att ladda batterierna och främjar mentalt välbefinnande (Kaplan et al 1998:16f).

Naturen ger stimulans utan att för den sakens skull kräva all ens uppmärksamhet och utgör därmed en källa till spontan uppmärksamhet (Ottoosson & Grahn 2005:23ff). Dock måste omgivningen erbjuda någon form av stimuli, menar Ottoosson och Grahn (2005:23ff), vilket baseras på experimentella studier utförda under förra seklet. Den ideala omgivningen ska ha inslag som väcker uppmärksamhet och gör oss nyfikna utan att påfresta våra sinnen. Det ska även finnas plats för privata reflektioner och tankar, vilket naturen många gånger kan erbjuda. Genom att vistas i naturen triggas vår spontana uppmärksamhet och vår nyfikenhet väcks vilket leder till återhämtning (Ottoosson & Grahn 2005:23ff).

Kyrkogården – en plats för rekreation med mångårig historia

”Döden är historielös, men kyrkogårdar är historieböcker.”

(Hammariskiöld et al 2001)

Resan tar sin början från förkristen tid då de förnämsta människorna begravdes på sina ägor medan de mindre bemedlades kroppar ofta brändes, via medeltiden där kyrkogården var arena för handel och marknader (Hammariskiöld et al 2001:13f). Vidare går resan genom flera milstolpar fram till dags dato då vi ser kyrkogården som en plats för bearbetning av sorg men även som ett viktigt kulturarv samt en plats för möten och återhämtning (Sörensen 2006:167ff). Nedan presenteras ett försök att återge händelser av signifikans, för utförligare inblick i kyrkogårdens historia hänvisas till *Från beteshage till trädgård – kyrkogårdens historia* av Kjell Lundqvist, *Minnets stigar* av Hammariskiöld et al, *Kyrkogården – ett grönt kulturarv* av Ann-Britt Sörensen samt *Mellan trädkerans och minneslund* av Åsa Klintborg Ahlko. Kyrkogården som vi känner den idag har en historia som endast sträcker sig 100-200 år tillbaka i tiden. I nära 1000 år saknade kyrkogården i stort sett vegetation och den enda förekommande utsmyckningen var de olika gravmonumenten, vilka stod i en förvildad gräsmatta alternativt en blommande äng. Detta utseende byttes ut först i början på 1800-talet och kom att innefatta trädkransar, klippta häckar samt smyckade enskilda gravar och då växte de kyrkogårdar fram så som vi nu är vana vid att se dem (Lundquist 1992:12ff).

Både kyrkogårdens gröna element och dess utveckling har naturligtvis påverkats av flertalet faktorer. Av dessa listar Kjell Lundquist (1992:12ff), landskapsarkitekt och Agr Dr, följande som de viktigaste:

1. Hälso- och hygienaspekter – sundhet
2. Park – och trädgårdsideal – arkitektur
3. Kyrkans liv och lära – teologi
4. Myndighetsförordningar - funktionalitet
5. Lokala traditioner – ekonomi

Även om de första tecknen på tveksamhet gällande begravning inne i kyrkor framfördes redan under 1600-talet, kom det att dröja ända till slutet på 1700-talet innan beslut i frågan togs. Först då vägde den hygiensiska aspekten tillräckligt tungt för att denna form av gravsättning helt skulle förbjudas.

1700-talets tankar kring den sanitära olägenhet kyrkor och kyrkogårdar i flera avseende utgjorde ledde även till att träd i större utsträckning planterades på anläggningarna samt att kyrkogårdar förflyttades utanför städerna (Lundquist 1992:12ff).

Kyrkogården blev i början på 1800-talet en statlig angelägenhet. Genom ett brev som dåvarande kung Gustav IV Adolf skickade till landets alla biskopar lades grunden för den nya svenska kyrkogårdskulturen. Brevet gör gällande att kyrkogårdar ska förläggas utanför staden, vilket i sig inte var något nytt fenomen men dessa kyrkogårdar hade tidigare varit förbehållet samhällets fattiga eller så hade de anlagts då någon epidemi eller farsot härjat. Vidare befästs i brevet att kyrkogården ska förses med stängsel av dignitet, sådana tecken som befäster platsens ändamål bör användas och träd ska planteras runtom platsen. I synnerhet plantering av träd efterföljdes, säkerligen vägde dåtidens tankar om trädens hygieniska påverkan in. Efter hand blir det mer allmänt känt hur sjukdomar uppkommer och sprids och att trädens roll i sammanhanget inte är av betydande vikt. De får ändå stå kvar och utgör idag 1800-talskyrkogårdarnas mest betydande kännetecken (Lundquist 1992:12ff).

Efter 1815 kan kyrkogårdarna, enligt Lundquist (1992:12ff), börja omnämnas som arkitektoniska anläggningar med strukturerade gångar, indelade kvarter samt ytor med planteringar och en klar symmetri kan urskiljas. Fram till mitten på 1800-talet var detta synsätt och utförande endast applicerat i städerna, men efter 1850 sprids det till att innefatta även landsortskyrkogårdar (Lundquist (1992:12ff). Under 1800-talets första decennier märks en förändrad syn på både graven som fenomen och på kyrkogården i stort. Att flertalet får det bättre ställt samt att stenhuggerikonsten utvecklas gör det möjligt att genom gravvården visa på status. Krav på att graven ska vara välkött växer fram och kyrkogården befäster sin roll som en plats där även de levande vistas (Hammarskiöld et al 2001:18f).

Mot slutet av 1940-talet gör en ny syn på hur kyrkogårdar ska utformas entré, skriver Åsa Klintborg Ahlko (2001), trädgårdshistoriker, Fil Dr och forskare inom landskapsarkitektur på SLU, Alnarp. I gestaltningen av den nya tidens kyrkogård står bl. a. minnet av de döda och ljuset i fokus, något som även återspeglas i samtida trädgårdssmyckningar. Urngravplatsernas framfart under 1950-talet ger utrymme för att prova nya former och lägen och ungefär samtidigt förs rinnande vatten i andra former än tidigare in på kyrkogården. I takt med att det allt mer informella utseendet framfart, ställs krav på ett mer utarbetat förhållningssätt till ordning. I samband med att infattningshäckar och andra ramar tas bort blir de enskilda gravplatserna mer blottade och kyrkogården upplevs som vanskött. Som ett led i denna utveckling kommer 1950-talet att bli inte bara den friare formgivningens årtionde utan även, aningen motsättningsfullt, föreskrifternas decennium. Nästföljande årtionde präglas av stordriftsplaner, stark tilltro till maskiner, rationalisering och inte minst synsätt om likriktning. På 1970-talet gör miljömedvetandet sitt intrång i kyrkogårdsdriften och vid samma tidpunkt börjar

kyrkogårdarna omnämns som ”gröna lungor” i staden och kyrkogårdens roll som en plats för rekreation och meditation styrks (Klintborg 2001:11ff).

Den standardisering som präglade 1960-talet är i slutet på 1970-talet inte längre aktuell. Ett par olika inriktningar växer fram, bl. a. skogskyrkogården. Nämnvärt är även att vattnet spelar en viktig roll och används i större utsträckning för att utmärka gränser. Under 1980-talet präglas kyrkogården av att vårt samhälle blivit mer mångkulturellt men även att önskemål på nya gravskick vuxit fram. Kremeringen får under 1900-talet senare hälft fäste i Sverige, vilket är en förklaring till att nya möjligheter för gravsättning ges och att andra krav ställs (Klintborg 2001:11ff).

Kyrkogården idag – en arena för rekreation

”Kyrkogården är den plats där vi begraver våra döda men är samtidigt en plats för olika former av möten, en plats där vi levande vistas.”

(Sandell 2009)

Många intressenter kan få sitt lystmäte stillat på kyrkogården. Här finns ett rikt djurliv och ett stort urval av allehanda växter, såväl inhemska som mer exotiska. Kyrkogården är inte bara en vacker och välvårdad anläggning utan den utgör ett av vårt samhälles mest betydande kulturarv i form av bl. a. gravvårdar, materialval och arkitektur (Sörensen & Wembling 2008:5ff). Angela Sandell (2010:5ff), trädgårdsingenjör och koordinator för nätverket Kyrkogård på Movium menar att kyrkogården är en ”stadens lunga” och bidrar på flera sätt till ett bättre klimat. I takt med att bebyggelsen genom åren ökat har våra städer vuxit och de kyrkogårdar som anlades utanför samhällena är numera åter en del av staden (Sandell 2010:5ff). Sörensen & Wembling (2008:5ff) beskriver kyrkogården som en ”viktig meditativ och terapeutisk plats” och framhäver även platsens betydelse för att förmedla vår historia.

Sörensen & Wembling (2008:92ff) beskriver olika faktorer som påverkat och påverkar dagens kyrkogårdar. Det handlar om ändrade livsmönster, moderna familjekonstellationer och det faktum att Sverige idag är ett mångkulturellt land. Att kremation föredras i större utsträckning samt att nya gravskick efterfrågas bidrar också till förändringar av behov och ideal. Även om effektivitet och rationalisering styr inom kyrkogården, vilket främst märks genom att viss växtlighet tas bort och gräsytorna blir större, kommer kyrkogården i sig aldrig att kunna rationaliseras bort. Dessa skyddade ytor blir i takt med att städerna växer ett allt mer attraktivt inslag i den urbana miljön (Sörensen & Wembling 2008:92ff).

Kyrkogårdsturism är enligt Sörensen & Wembling (2008:97) ett fenomen som vuxit fram och förekommer inte bara på kyrkogårdar runt om i landet utan även på anläggningar världen över. Till de olika typerna av turism räknas besök hos kända personers gravplatser, organiserade kyrkogårdsvandringar av diverse karaktär samt dramatiserade kyrkogårdsvandringar (Sörensen & Wembling 2008:97). Dramatiserade kyrkogårdsvandringar omnämns även kyrkogårdsteater (Jönköpings kyrkogårdar).

”En kyrkogård är inte bara till för de döda utan i högsta grad en plats för de levande. Jönköpings kyrkogårdar ligger ”mitt i stan” och är därmed både en del av stadsmiljön och vårt

gröna kulturarv. Många som bor och arbetar i närheten besöker dem regelbundet för en stunds avkoppling.”

(Jönköpings kyrkogårdar)

Ovanstående text är hämtad från en broschyr om Jönköpings kyrkogårdar och speglar till stor del den bild av kyrkogårdar som allt oftare förmedlas. I en bok som även den handlar om Jönköpings kyrkogårdar lyfter Lennart Angselius (2008:3), kyrkogårdschef i Jönköping, fram att kyrkogårdsteater anordnas på orten för att ytterligare ”uppmärksamma kyrkogårdarna”. Birgitta Linåker (2012), trädgårdsingenjör i Kalmar pratar om kyrkogården som en ”unik plats” och en ”social träffpunkt”. Även i Kalmar förekommer kyrkogårdsteater och här anordnas också växtvandringar t ex när rhododendron blommar i all sin prakt. Att jobba med öppenhet är ett naturligt inslag i Linåkers (2012) vardag och hon ser gärna att kyrkogårdarna uppfattas som en lika naturlig plats i samhället som vilken gemensam grönyta som helst.

Emma Dalquist (2010), landskapsingenjörstudent menar i sin diskussion att hennes undersökning visar att det mer öppna förhållningssättet till kyrkogården är tilltalande för många människor. I samma arbete studeras bl. a. Assistens Kirkegård i Köpenhamn som har en mångårig historia vad gäller kyrkogårdsturism. 33000 människor besöker varje år kyrkogårdens olika aktiviteter. Kulturnatten som anordnas en fredag i oktober varje år drar 3000 besökare bara den. Även andra evenemang läggs senare på kvällen, inte bara för stämningens skull, utan även för att visa respekt för kyrkogården som en plats för sorg (Dalquist 2010). För kyrkogårdarna i Köpenhamn ges det på kommunens hemsida information om bl. a. rundvandringar, vilka går att boka året runt. Kyrkogårdarna i Köpenhamn beskrivs som gröna oaser dit alla ska känna sig välkomna och finns med i listan under kategorin grönområden (Köpenhamns kommun 2012). Synen på vad man får göra och inte får göra på kyrkogården är friare i vårt grannland och på Assistens Kirkegård förekommer det både människor som solbadar och inmundigar medhavd picknick-korg (Movium Magasin 2012:11ff).

Bild 1: Askgravplatser. Holbæk Naturkirkegård.

På Holbæk Naturkirkegård i Danmark, där fröet till denna studie såddes, är det meditativa i allra högsta grad i fokus. Både i gestaltning och genom växtval söker man skapa en plats som erbjuder lugn och ro. Hanne Korsbys, ordförande i menighetsrådet, konstintresse märks i de många skulpturer som finns runt om på anläggningen. Konstverken är tänkta att skänka besökaren tröst i sorgen samtidigt som det ger denne lust på livet. Vilda blommor och en anlagd damm ser till att djurlivet på kyrkogården är rikt och valet av olika material till gravvårdar bidrar till att skapa en varierande karaktär (Holbæk Naturkirkegård 2012).

Som Sørensen (2006:167ff) skriver är kyrkogårdsförvaltningarna idag måna om att visa upp kyrkogården och sin verksamhet. Det ges vid sådana tillfällen en ypperlig chans för besökare att få svar på frågor kring begravning och gravskick vid en tidpunkt när det inte handlar om ett nära föreliggande dödsfall och krav på beslut är överhängande (Sørensen 2006:167ff).

Kyrkogårdens framtid som rekreationsplats – inverkande fenomen och trender

”Om kyrkogården blir en naturlig plats i tillvaron, skulle den också bli en naturlig plats att bevara.”

(Höglund 2010)

Ovanstående citat är hämtat från Camilla Höglunds (2010:24), landskapsingenjörstudent, sammanfattande diskussion och slutsats. Studien baseras delvis på en enkät vilken skickats till 32 kyrkogårdsförvaltningar. 18 av dessa svarade. I diskussionen framgår att flera inom kyrkogårdsbranschen hellre väljer att använda sig av uttrycket kyrkogårdsbesökare framför kyrkogårdsturism, då ordet anses laddat. Turism refererar ofta till något negativt och man ser framför sig horder av charterturister som många gånger efterlämnar ett skräpigt avtryck. Vad som står klart är dock att samtliga ser fördelarna med ett ökat besöksantal (Höglund 2010:23ff). Höglund (2010:23ff) föreslår vidare i sin diskussion att ett antal kyrkogårdsförvaltningar går samman och gör en unison satsning på att kulturarvet, vilket Höglund (2010:23ff) anser är den viktigaste aspekten på kyrkogården, synliggörs och bevaras. Risken för att vårt kulturarv feltolkas eller förekommer i främlingsfientliga sammanhang skulle då minska, menar Höglund (2010:23ff). Vidare framhåller Höglund (2010:23ff) vikten av att ett samarbete inleds med ortens skolor. Kyrkogårdarna skulle då enligt Höglund (2010:23ff) ”bli en naturlig plats i samhället”. Minst en av de i studien kontaktade kyrkogårdsförvaltningarna upplever att vandalismen minskat tack vare en sådan samverkan och en annan förvaltning upplever att ungdomar gärna tar med sin familj till kyrkogården för att visa upp denna (Höglund 2010:23ff).

Sörensen påvisar i sin rapport från 2003, där hon genom enkäter, uppsatsskrivande, gruppdiskussioner samt en kyrkogårdsvandring undersökte ungdomars inställning till kyrkogården och dess framtid, att den yngre generationen värdesätter att ha gröna ytor i sin närhet. Vidare är de intresserade av naturen och utför gärna aktiviteter utomhus (Sörensen 2003:97ff). Sörensen (2003:97ff) drar slutsatsen att det med underlag av hur högt ungdomar värderar tillgången till grönytor och platser för rekreation inte i framtiden på något sätt kan bli aktuellt att lägga ner kyrkogårdar. Däremot verkar ungdomarna inte särskilt positiva till någon större reform på kyrkogården, vilket följande mening fastställer: ”Helst ska det vara som det alltid varit, det är bra så!” Men visst förstår de att förändringar kommer att genomföras på kyrkogården, liksom i samhället i

stort, och visioner om den framtida kyrkogården innefattar såväl anläggningar inomhus som ökad miljöhänsyn (Sörensen 2003:97ff).

Malin Lundell (2012:21ff), landskapsingenjörstudent, beskriver i sitt arbete trenden med överdekorerade gravplatser, vilken har sitt ursprung i England. Där har de kraftigt utsmyckade gravplatserna lett till restriktioner då man upplevde att trenden orsakade obehag för övriga besökare (Lundell 2012:21ff). De kraftigt utsmyckade gravarna kräver en viss försiktighet när det gäller skötsel för att inte säkerheten för både personal och besökare ska äventyras, menar Lundell (2012:21ff) i sin diskussion. Vidare menar Lundell (2012:21ff) att de överdekorerade gravarna kan ses som ett led i den påverkan från de många kulturer som finns representerade i Sverige idag och att trenden är här för att stanna. Som ett led i att hantera fenomenet om det ökar i omfång, är enligt Lundell (2012:21ff) att informera allmänheten om vilka bestämmelser som gäller och att helt enkelt ta in synpunkter från gemene man (Lundell 2012:21ff).

Täby kyrkogårdsförvaltning har nyligen satsat på att byta ut sina bensindrivna redskap mot batteridrivna alternativ. Valet att gå över till el är ett led i den miljöpolicy förvaltningen antagit, vilken behandlar både den yttre miljön som personalens arbetsmiljö. Fördelarna är flera, inte bara de skadliga avgaserna försvinner utan man märker en stor skillnad i bullernivå och minskade vibrationer. Om arbetet med de nya maskinerna faller väl ut finns planer på att införskaffa en solpanel för laddning av batterier, vilket markant minskar utsläppen ytterligare (Grönytekontakt 2012:26).

Antalet förvaltningar som lägger ut sin skötsel på entreprenad ökar i både Sverige och Danmark, enligt Sandell (2012:2ff). Sandell (2012:2ff) menar att en faktor som gör kyrkogårdar till vad de är idag är tillgänglighet. Inte den tillgängligheten som oftast nämns där trappsteg och olika material är i fokus utan tillgänglighet i form av närhet till personal och andra människor. För dem som arbetar på kyrkogården är kontakten med människor en viktig del i det dagliga arbetet och många i personalen känner områdets historia väl. Denna form av kvalitet är svår att mäta men Sandell (2012:2ff) är av uppfattningen att kontakterna i sig kan väga upp för annat rent skötselmässigt och bidra till att göra den totala upplevelsen positiv. En av frågorna hon ställer sig är just om entreprenadfirmor kan klara att leverera samma sorts värden och fungera i det dagliga mötet med kyrkogårdsbesökaren (Sandell 2012:2ff).

Organisation och lagar vilka påverkar kyrkogårdens roll som rekreationsplats

Organisationen kring begravningsverksamheten fungerar på följande sätt: För begravningsverksamheten ansvarar kyrkogårdschefen (eller motsvarande) och han eller hon förfogar över en fastställd budget. Hans eller hennes närmsta chef är kyrkoherden som i sin tur står under kyrkorådet, vilket består av förtroendevalda och kan sägas vara församlingens styrelse. Överst i hierarkin återfinns kyrkofullmäktige. Undantaget ovanstående beskrivning är kyrkogårdsförvaltningarna i Stockholm och Tranås, vilka drivs i kommunal regi (jmf Anderberg 2012).

Relationsändringen som ägde rum den 1 januari 2000, innebar i korthet att Svenska kyrkan och staten gick skilda vägar och att kyrkoskatten slopades men ersattes av en kyrkoavgift och en begravningsavgift. Kyrkoavgiften betalas via skattsedeln endast av Svenska Kyrkans medlemmar medan begravningsavgiften även den regleras via skattsedeln men åläggs alla som är folkbokförda och betalar skatt i Sverige (Skatteverket 2012).

Lagarna som reglerar verksamheten på våra kyrkogårdar är många. Nedan följer endast ett urval, vilka bedömts vara av relevans i denna studie.

Begravningsavgiften tillfaller huvudmannen som ansvarar för de essentiella kostnaderna i samband med begravning, vilka regleras i Begravningslagen (1990:1144 med tillägg 2012:118) (Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation 2012:7). Begravningslagen fastställer även att det åligger huvudmannen att tillhandahålla bl. a. gravplats eller motsvarande på allmän gravplats under 25 år, kremering samt lokaler både för förvaring och visning av stoft och för själva begravningsceremonin (Begravningslag 1990:1144, 9 kap. 6 §).

I Kulturminneslagen (1988:950, 1 kap. 1§) görs gällande vi alla bär ansvar för att vår kulturmiljö skyddas och vårdas. Vidare slås det i lagen fast att kyrkogårdar som är anlagda före utgången av år 1939 får inte genomgå någon väsentlig förändring utan tillstånd från Länsstyrelsen (Kulturminneslagen 4 kap. 2 §).

Kyrkogårdar omfattas även av Plan- och bygglagen, 2010:900 PBL, i vilken bland annat hänsyn ska tas till att människor med funktionshinder ska kunna ta sig fram obehindrat och inte riskera att stängas ute från allmänna platser. I boken *Tillgängliga gångar på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar*

presenteras begreppet "Design för alla" som enligt Pål Reijer, kyrkogårdschef i Trelleborg, och Sörensen blir allt vanligare. Med det menas att alla produkter och tjänster ska vara tillgängliga och lämpliga ur användarsynpunkt för alla, vilket naturligtvis är svårt att leva upp till. En estetiskt tilltalande lösning ska eftersträvas och miljöhänsyn ska finnas med i processen (Reijer & Sörensen 2007:7ff).

Kyrkogården kontra parken ur ett rekreativt perspektiv

Ungdomarna i Sörensens (2003:73ff) studie är bestämda när det handlar om vad man får och inte får göra på kyrkogården. De förespråkar att det ska vara möjligt att finna frid och på kyrkogården finns inte samma acceptans för vad som är tillåtet som i parken (Sörensen 2003:73ff). Som kontrast till den kringliggande staden med dess larm och höga tempo finns kyrkogården som erbjuder en lugn miljö, där sinnesfrid står i centrum (Sörensen 2006). Sörensen (2006) beskriver kyrkogården som en plats där människor kan få sitt andliga behov tillfredställt, något som det inte alltid ges utrymme för i den många gånger betydligt mer aktiva och livliga parken.

Som Sandell (2010:5ff) skriver är kyrkogården i första hand en plats där vi begraver våra döda och dit människor i sorg kommer. Hon understryker vikten av att både platsen och dess besökare visas respekt (Sandell 2010:5ff). Viktigt för kyrkogården och dess fridfullhet är en tydlig distinktion mot omvärlden, vilket ger känslan av att stiga in en annan värld som ger goda möjligheter till en rofylld stund (Sörensen & Wembling 2008:95).

Skillnaden mellan kyrkogård och park är med andra ord tydlig. Karaktär och utformning liksom det allmänna medvetandet och oskrivna regler gör att bollspel bland gravkvarter får anses lika osannolikt som orientering i stadsparkens paradplantering. Dessutom är respekten för döda och begravningsplatser universellt och inte på något sätt specifikt för den svenska kulturen.

Tillgänglighet påverkar användandet av kyrkogården i rekreativt syfte

För människor med funktionshinder finns i vår vardag många fysiska hinder i form av trottoarkanter, trappor eller nivåskillnader. Olika markbeläggningar kan också orsaka svårigheter som personer utan hinder inte tänker på. Dessa materiella hinder begränsar människor med funktionshinder och gör det svårare för dem att medverka i samhället. (Reijer & Sörensen 2007:7ff). Tillgänglighet handlar förutom om fysiska hinder även om en så enkel sak som hur besökare kan komma i kontakt med personal och förvaltning av en anläggning. På vilket sätt sittplatserna är utformade, tillgång till toaletter, belysning och skyltning är parametrar som även dessa faller under begreppet tillgänglighet (Sörensen 2012).

Skyltning på flera kyrkogårdar kan enligt Båtshake (2012:29ff) bedömas som undermålig. Inte bara kan det vara svårt att hitta till kyrkogården, när man väl kommit dit kan det vara svårt både att orientera sig på anläggningen, förstå dess värden och uppleva kyrkogården till fullo. Båtshake (2012:29ff) skriver vidare i sin diskussion att skyltningsbehovet föreligger på alla kyrkogårdar men att utformningen av informationsmaterialet kan komma att variera av hänsyn till kyrkogårdens placering. Även tillgänglighetsaspekten när det gäller olika höjd på skyltar för att tillgodose fler än en medellång vuxens behov berörs av Båtshake (2012:29ff), något som inte verkar självklart i dagens samhälle. Att flera anläggningar har besökare till såväl kyrka som kyrkogård men att fokus många gånger ligger på kyrkan framgår av texten ”parkering endast för kyrkobesökare”, vilket Båtshake (2012:29ff) hårddraget tolkar som att man som kyrkogårdsbesökare bryter mot gällande föreskrifter.

Tre förvaltningschefers syn på kyrkogårdsrekreation

Nedan följer en sammanfattning av de intervjuer som genomfördes med ansvariga på tre olika kyrkogårdsförvaltningar i sydvästra Skåne samt en förtroendevald politiker i samma region. Informanterna kommer att benämnas Person A, B, C och D. Person A är kyrkogårdsföreståndare på en mindre ort med ca 11 000 invånare, person B är kyrkogårdschef i en medelstor stad där invånarantalet uppgår till ca 30 000, person C är kyrkogårdschef i en större stad med fler än 100 000 invånare och person D är förtroendevald politiker inom Svenska kyrkan i samma större stad.

Här finns även en sammanställning från de observationer vilka gjordes på tre kyrkogårdar; en kyrkogård från varje ansvarigs förvaltningsområde. Observationerna är gjorda med författarens ”glasögon”, men är gjorda med hjälp av ett antal kriterier (se nedan under ”Observationer”) för att i möjligaste mån söka ge en objektiv bild. Under andra förutsättningar gällande årstid, väderlek etc. är det möjligt att resultatet blivit ett annat, men det ger en grov bild av läget. Kyrkogårdarna omnämns I, II och III där kyrkogård I ligger på en mindre ort, kyrkogård II återfinns i en medelstor stad och kyrkogård III är belägen i en större stad. Se även under bilagor.

Bilderna är till för att illustrera exempel och ska inte ses som dokumentation från en specifik plats.

Intervjuer

Genom intervjuerna framgår att det inte finns någon policy för användandet av kyrkogårdar som rekreationsplats för allmänheten - varken på lokal nivå, inom någon central organisation eller för landet i stort - vilket samtliga informanter bekräftar. Vilka föreskrifter som gäller på anläggningarna skiljer sig från ort till ort. Om kommunens ordningsstadgar ska innefatta även kyrkogården beslutas av kyrkorådet och det är protokoll från rådets möten som styr. Person A anser att det i Sverige inte förekommer rekreation på kyrkogården i den utsträckningen att det vållar några större problem och menar att det därför inte varit aktuellt med någon slags handlingsprogram. Person C framhåller att det i stort handlar om den inställning de som arbetar med kyrkogården i ledande positioner har och att det genomsyrar förhållningssättet kring rekreation.

Samtliga av de tre intervjuade personerna som arbetar med drift är positiva till att kyrkogården används i rekreativt syfte och menar att deras organisationer även de ställer sig bakom ett ökat användande av kyrkogården i rekreativt syfte. Den förtroendevalda person som tillfrågats är mer tveksamt inställd till fenomenet. Personen i fråga har betänkligheter när det gäller respekten för platsen och dess primära besökare.

Att kyrkogården inte kan ses som "en isolerad företeelse" i staden utan istället bör betraktas som en betydande del i kommuner och städers grönsystem, framhåller Person C, men understryker att det är viktigt att se skillnaden mellan en kyrkogård och en park. Person B är mycket positiv till att kyrkogården används i rekreativt syfte men med förbehållet att det handlar om rekreation "i form av själsläkande". Att "besökare drar besökare" menar Person A talar för ett utökat användande av landets kyrkogårdar men understryker samtidigt att man i allra högsta grad är "en plats för aktuell, akut och i högsta grad levande sorg".

Samtliga förvaltningar i studien arbetar i någon form aktivt för att kyrkogården ska användas för rekreation bl. a. med gestaltning av meditativa platser inom anläggningen och på så sätt att det skapas tryggare anläggningar, främst genom att ta bort eller sänka buskage och häckar. Tryggheten är central i det dagliga arbetet och finns med i tänket när man väljer att belysa anläggningarna. Att använda sig av återtagna gravar för att skapa attraktiva platser, både med och utan växtligheten i centrum, är vanligt förekommande hos samtliga förvaltningar. Estetiskt tilltalande miljöer ligger till grund för flera av de omgestaltningar som Person A varit med om att genomföra. "Tanken är att för många är det svårt nog att komma till kyrkogården, så kan det åtminstone vara en estetiskt vacker upplevelse", som denne uttrycker det.

Att använda sig av annonsering eller någon annan form av marknadsföring är inte vanligt förekommande, även om Person A uttrycker ett behov av att mer och mer marknadsföra nyttan av kyrkogårdar. Däremot arbetar flera av förvaltningarna med att informera allmänheten om såväl kommande förändringar som rådande tillbud på kyrkogården. Med marknadsföring kommer kostnader, vilken Person D framhåller. Om man väljer att marknadsföra kyrkogården i större utsträckning måste man också vara förberedd på att ta emot ett ökat antal besökare i form av fler toaletter och utökade parkeringsplatser för vissa kyrkogårdar. Dessutom kan en sådan ökning i besökarantal och ett annat användande av anläggningen än tidigare leda till att vissa delar utsätts för ett ökat slitage, något som också bör tas i beaktning.

Reaktioner på kyrkogårdens roll som rekreationsplats kommer enligt samtliga informanter från allmänheten. Det finns många tankar om vad som är acceptabelt att göra på kyrkogården och inte. Får man cykla, är hunden välkommen och är det verkligen tillåtet att äta på kyrkogården är några av de frågor som ställs. Att det inom många andra kulturer är brukligt att man använder kyrkogården på ett annat sätt än vad vi är vana vid märks tydligt bland reaktionerna. Uttalad rädsla för att kyrkogården ska bli ett tillhåll eller att det i större utsträckning kommer att likna en park med dess aktiviteter, nämns vidare av Person D.

Aktiviteter i form av t ex kyrkogårdsvandringar förekommer inte i någon större utsträckning på någon av de intervjuade personernas anläggningar. Förekommer det är det inget som är organiserat från förvaltningens sida utan det handlar då om privata initiativ. Ekonomiska förutsättningar ges som en förklaring till varför det inte anordnas fler aktiviteter i förvaltningens regi men det finns hos flera av de intervjuade en uttalad önskan om att kunna engagera sig och sin personal i olika processer. Person B nämner att många PRO-grupper gör studiebesök på kyrkogårdarna i staden. Dessa människor ingår sedan i vad Person B kallar sitt ”förtroendekapital”, vilket är dem som har en positiv bild av verksamheten och som gärna förmedlar den till vänner och bekanta. Hos tidigare arbetsgivare har Person B haft samarbete med skolor och förskolor, något denna har en väldigt positiv erfarenhet av. Barnen åkte truck, fick svar på några av sina frågor kring döden och fick förutom många mentala minnen även fysiska sådana i form av lavendel att göra lavendelpåsar av med sig hem. Internet nämns som ett alternativ inte bara när det gäller marknadsföring utan även för att kunna anordna t ex virtuella kyrkogårdsvandringar.

Förekommer det då rekreation på kyrkogårdarna idag? Ja, menar Person B, ”om vi håller oss inom den själsliga rekreationen”. Även mer fysisk aktivitet förekommer. I dess enklaste form nämner Person B äldre människor som påtar i jorden på en anhörigs grav. Fullt jämförbart med en 20-åring flera mil långa tur i skogen, menar Person B. Person C menar att man möter oerhört många människor som kommer till kyrkogården utan att besöka en grav.

Omgivningen påverkar och i de mer centrala delarna av staden används kyrkogården i större utsträckning för en stunds avkoppling på lunchen eller en promenad. Sen finns det, menar Person D, de som går en extra runda i samband med att dem besöker graven – en slags kombinerad gravskötsel och rekreation. Kyrkogårdens läge i förhållande till omgivande bebyggelse påverkar också och Person A:s kyrkogård ligger på ett sådant sätt att folk naturligt passerar. Tre grupper märks särskilt tydligt menar Person A: ”barnvagnsputtarna, hundägarna och joggarna”.

På frågan om det på något sätt skiljer sig vad som tillåts på olika kyrkogårdar eller på olika platser inom en anläggning, när det handlar om rekreation, blir svaret nej. Så länge man använder sunt förnuft och visar hänsyn ser man inte att det föreligger något behov för diverse restriktioner.

Anläggningens utformning är styrande och gör att vissa ytor lämpar sig bättre eller sämre för olika former av rekreation och övriga aktiviteter, menar två av informanterna. Person B framhåller vikten av att så långt det är möjligt i kyrkogårdsplaneringen försöka fantisera fram olika scenarion som skulle kunna välla problem och i största möjliga mån förekomma dessa.

Det mest positiva som kan följa i kyrkogårdrekreationens spår menar informanterna är ett ökat användande av kyrkogårdarna. Att inte anläggningarna blir öde utan istället en aktiv del av samhället och att man besöker kyrkogården inte för att besöka en grav utan för platsen i sig ses som

gynnsamma effekter av fenomenet. En effekt som kan tänkas följa i fenomenets spår är att människor vet var de vill begravas när det blir aktuellt, då dem är bekanta med platsen. Person C nämner att intresset från media skulle kunna öka, vilket är positivt både för enskilda kyrkogårdar, kyrkogården som plats och inte minst för branschen i stort.

Att fridfullheten försvinner och att kyrkogården och det den står för inte respekteras är två av de starkaste rösterna om vad som kan ses som den mest negativa effekten av fenomenet kyrkogårdsrekreation. Som Person B uttrycker det: ”Vi levererar frid och när vi inte gör det längre kan vi lika bra bli parkförvaltare”. Person D uttrycker en viss oro över att förtroendet att få lov att vistas på kyrkogårdar missbrukas. Att man glömmer bort att det är en plats där vi begravar våra döda och där människor sörjer och att det då kan förekomma aktiviteter som Person D inte tycker lämpar sig på en kyrkogård. Vissa betänkligheter kring ökade kostnader och slitage finns men är inte de argument som väger tyngst.

Vidare framkom det under intervjuerna att även kyrkogårdar på landsbygden bör beaktas för rekreativt syfte. I den lilla byn kan kyrkogården vara otroligt viktig för dess invånare, inte minst som en naturlig och attraktiv mötesplats. Person C berättar om en anläggning där nyplanteringar gjorts och som nu omnämns av besökare som en ”botanisk trädgård i mindre format”.

Arbetet med att öppna upp gamla kyrkogårdar där det inte förekommit gravsättning på flera år, har enligt Person C fallit väl ut. Det handlar främst om att komplettera med nyare gravskick och att tänka i nya banor när det gäller återlämnade gravar. Tilltaget bidrar till att kyrkogårdarna blir en naturlig del av stadens grönytor och att platsen avdramatiseras.

Att placera träd på ett sådant sätt att de syns även utifrån är en strategi som används för att locka in folk på kyrkogården, berättar Person A. Kyrkogårdens närmsta grannar spelar också in i bedömningen av kyrkogården. En ful fasad på byggnaden intill kan göra den delen av anläggningen mindre attraktiv när det gäller att välja gravplats eller att uppehålla sig där. Närhet till parkering och andra faciliteter har också betydelse för hur välbesökt kyrkogården eller vissa delar av den är.

Det strikta gångsystemet som råder på flertalet av kyrkogårdarna upplevs som en aspekt som bidrar till att folk inte ser kyrkogården som en plats man strosar på, något man försöker komma kring och vidareutveckla framförallt på de delar av kyrkogården som inte är gravmark men även när det handlar om återlämnade gravar inom kvarter.

Observationer – genomförda med ursprung i kyrkogårdens rekreativa funktion

Mot bakgrund av Båtshakes (2012), Arnessons (2011) och Sparretuns (2009) studier samt de samtal som fördes under vandringar med ansvariga för kyrkogårdsförvaltningen togs följande parametrar fram som underlag för observationer:

- Kyrkogårdens omgivning (fysiskt runtomkring)
- Tillgänglighet (parkeringsplatser, anpassningar för funktionshindrade, belysning etc.)
- Nyligen genomförda eller planerade förändringar på kyrkogården
- Outnyttjade ytor möjliga att använda för rekreation (utrymme i form av återlämnade gravar, ytor som inte är gravmark etc.)³
- Speciella värden (konstverk, materialval, växtkomposition, etc.)

Kyrkogård I ligger i utkanten av orten och har tidigare legat avskilt från samhället. I samband med att flera nya villaområden anlagts har bebyggelsen kommit allt närmre kyrkogården och ligger nu inom gång- och cykelavstånd. Orten har en närhet till havet och det finns en nyanlagd park men för övrigt är det sparsamt med grönytor inom tätorten.

Busshållplats finns intill kyrkogården och det finns flera parkeringsytor främst kring kyrkan. Olåsta toaletter finns på anläggningen men anslag gör gällande att de endast är öppna mellan vissa tider på vardagar. Det finns sittplatser med rygg- och armstöd och gångsystemet är till viss del tillgänglighetsanpassat. Belysning och skyltning är sparsam, dock finns det tydliga instruktioner om hur besökare kan komma i kontakt med kyrkogårdsförvaltningen. Flera platser på kyrkogården har genomgått förändringar på senare år och fler omgestaltningar planeras. Fokus har legat på att skapa vackra platser runtom på kyrkogården samt att öka trygghetskänslan för besökarna. Anläggningen erbjuder flera ytor där rekreation skulle vara möjlig, bl. a. i form av återlämnade gravar. Kyrkogården gränsar till rinnande vatten vilket ger hela platsen en speciell karaktär och bildar en vacker bakgrund. De öppna grindarna är inbjudande, vad som grusar bilden är de i söder närbelägna byggnaderna vars fasader drar ner helhetsintrycket.

---

³ Uppgifter för hur stor del av våra kyrkogårdar som är gravmark saknas för riket i stort. Dock menar Jan-Olof Hägmark, f d förvaltningschef vid Borås kyrkogårdar, att de faktiska förhållandena för två av Borås begravningsplatser visar att endast 10 % av den totala arealen utgörs av gravytor. Uppskattningsvis består de svenska kyrkogårdarna av i genomsnitt 5-20 % gravmark (Sörensen 2013).

Kyrkogård II ligger inbäddad i stadens bebyggelse och angränsar till såväl villaområde som park och idrottshall. Hit tar besökare sig lätt med antingen lokaltrafik, bil, cykel eller till fots. Toaletter finns på anläggningen och var olåsta vid besökstillfällena. Det framgår inte om de är låsta vissa tider. Liksom på kyrkogård I är belysning och skyltning sparsam och det saknas kontaktuppgifter till kyrkogårdsförvaltningen. Emellertid framgår det att kyrkogårdskontoret har öppet vardagar kl 9.30-12.30. Parkeringsplatser finns på flertalet platser utanför kyrkogården, gångsystemet är till största del tillgänglighetsanpassat och det finns sittplatser med rygg- och armstöd. Till nyligen genomförda förändringar bör nämnas den plats avsedd för i första hand meditation som skapats på kyrkogårdens norra del. Kyrkogården har även öppnats upp med grindar på nya platser för att skapa en genomfartsled. Inom anläggningen finns det flera ytor är möjliga att använda för aktiviteter i rekreativt syfte. Det finns på kyrkogården flera verk av en lokal konstnär, som berättar en historia av vikt för staden, och många intressanta växter. Kyrkogården bjuder på flertalet olika karaktärer och intressanta platser, men vissa delar upplevs som öppna och kala.

Kyrkogård III finner vi utanför stadens direkta centrum och angränsar till såväl villakvarter och områden med flerfamiljshus som grönytor. En större väg ligger inte långt ifrån anläggningen, trots detta upplevs kyrkogården som en lummig och lugn plats. Den nås enkelt med buss, bil, cykel eller gåendes. Toaletter finns på anläggningen men det framgår inte om de låses vissa tider. Däremot framgår det att kyrkogården stängs kl 18 under den månad då observationerna gjordes. Det står inte klart om grindarna låses eller om det är möjligt att ta sig in på kyrkogården efter kl 18. Med bil tar besökaren sig lätt fram inom kyrkogården och det finns gott om parkeringsplatser både utanför och inne på anläggningen. Gångsystemet är till viss del tillgänglighetsanpassat och det finns sittplatser med rygg- och armstöd på ett flertal platser. Omgestaltning har gjorts på flera ställen inom kyrkogården där inriktningen tydligt varit att skapa en tilltalande och vacker miljö för besökaren. Kyrkogården erbjuder i likhet med övriga besökta anläggningar flera ytor som skulle kunna användas i rekreativt syfte. Kyrkogårdens utformning och arkitektur är speciell i sig och det landmärke som delar kyrkogården har även det ett stort historiskt och biologiskt värde. Med sin stora areal är kyrkogården en mäktig plats med flera intressanta utrymmen. Samtidigt är det just storleken på kyrkogården som kan ses som negativt. Det är svårt att få en överblick över anläggningen och de platser som visualiserar kyrkogårdens storlek är inte tillgängliga för alla.

Förslag

Nedan följer förslag till några av de mest framträdande utvecklingsområden då kyrkogården ska användas som en rekreationsplats.

Sittplatser

Alla besökta kyrkogårdar erbjuder ett stort antal sittplatser. Flertalet av bänkarna är bra med tanke på personer med funktionshinder ur det avseendet att det finns både rygg- och armstöd. På flera ställen bjuder dock inte utsikten från bänken en vacker eller tilltalande miljö, vilket visas genom fotona nedan.

Bild 2: Utsikt från bänk.

Bilden till vänster visar utsikt från en bänk på besökt kyrkogård. I blickfånget är körbanan samt en klippt häck med bakomliggande bygg- arbetsplats.

Bilden till höger visar ytterliga en utsikt från en bänk på besökt kyrkogård. En återlämnad grav och en aktiv gravplats med en häck som bakgrundelement är vad besökaren bjuds på.

Bild 3: Utsikt från bänk.

Sittplatser bör placeras på sådant sätt att den vilande ges en vacker utsikt (Gehl 1996:25) och inte känner att han eller hon inkräktar på den enskilde gravbesökarens utrymme. Vidare bör möjlighet ges att nå eller lämna sittplatsen både genom att möta andra besökare och helt utan att behöva konfrontera andra människor. Att sittplatser har bibehållen funktion året runt bör även tas i beaktning. Som Gehl (1996:147f) menar är det först när goda sittedöjligheter ges blir det aktuellt att göra ett längre uppehåll. En sådan plats uppfyller kraven på en genomtänkt placering, en komfortabel stol eller bänk och det finns någon form av kvaliteter att njuta av. I annat fall fortsätter besökaren bara vidare (Gehl 1996:147f).

Skyltning

Skyltningen kan förbättras, både vad gäller skyltning som underlättar orienteringen på kyrkogården och ger kontaktuppgifter till förvaltningen men även skyltning som berättar om anläggningens många värden.

På bilden till vänster syns en skylt om buxbomsjuka som förvisso är informativ och fyller sin funktion men som knappast välkomnar besökaren.

Bild 4: Informationsskylt gällande buxbomsjuka.

Bilden till höger visar en nyanlagd plats, tänkt för meditation. Ingenstans står att läsa om tankarna bakom gestaltning eller att det använts material med anknytning till orten.

Bild 5: Nyanlagd meditationsplats.

Genom skyltning bjuds besökarna in på kyrkogården. Inne på anläggningen är det sedan möjligt att ta tillfället i akt och göra dem uppmärksamma på vad anläggningen har att erbjuda och hur de hittar dit. Kyrkogårdsförvaltningen bör göras mer lättillgänglig. Det leder till att synpunkter, klagomål, felanmälan och beröm kommer in. Besökaren bör ges anledningar att stanna till och uppleva platsen och kunna hämta information om det som är föremål för hans eller hennes intresse (jmf Båtshake 2012:29ff).

Belysning

Besök på kyrkogårdarna gjordes i dagsljus, varför ingen information om befintlig belysning är fungerande eller används kan ges. Det står dock klart att belysningen är sparsam och att det i första hand är huvudstråken som belyses. Ett utökat användande av olika typer av belysningsarmatur och lampor skulle inte bara erbjuda en tryggare miljö utan skulle också tillföra ytterligare värden även under vinterhalvåret (jmf Linåker 2012).

Anne Heino och Matilda Svensson, landskapsingenjörstudenter på SLU i Alnarp, menar i sitt projektarbete att kyrkogårdarna ligger efter parkförvaltningarna i avseendet att använda ljuset och belysning som en resurs och har en hel del att arbeta med. Vidare menar Heino och Svensson att rätt ljussättning bland annat kan: leda till ökad tillgänglighet under dygnet och året, skapa intresse för kyrkogårdens grönstrukturer och, kanske mest intressant i denna studie, öppna kyrkogården som ett rekreationsområde för olika målgrupper (Kyrkogården 2007:20ff).

Gestaltning

Förvaltningarna har på de besökta kyrkogårdarna har genom om- och/eller nygestaltning skapat både intressanta och rogivande platser på kyrkogården.

Bilden till vänster visar en askgravplats där det annars så strikta gångsystemet mjukats upp, vilken ger en annan karaktär och inbjuder besökaren att strosa omkring.

Bild 6: Askgravplats med mjuka linjer.

På bilden till höger syns en visningsplats för blomsterarrangemang från begravningar. På pollaren i granit står den avlidnes namn att läsa.

Bild 7: Visningsplats för blomsterarrangemang från begravningar.

Att gå ifrån det strikta gångsystemet där möjlighet ges skapar ett annat flöde på kyrkogården och bjuder in besökaren. Genom att utnyttja tomma ytor och återlämnade gravar för att skapa blickfång känns inte kyrkogården öde. Vidare bör platsens naturliga förutsättningar lägga grund för de byggnationer, anläggningsarbeten och växtval som görs.

Diskussion

Metoddiskussion

Metoderna litteraturstudie, kvalitativa intervjuer och observationer på plats är valda utifrån studiens omfång och inriktning.

Litteraturstudien skapar en förståelse för begrepp och ger en inventering av tidigare forskning. Då sökträffarna var få har studentarbeten i viss utsträckning använts. Dessa kan anses vara begränsade källor men de visar samtidigt på ett nytänkande och speglar en aktuell frågeställning. Det fåtal träffar som erhöles skulle kunna vara intressant då det kan tänkas peka på att det finns ett behov av studier inom ämnet.

Intervjuer valdes framför enkäter, då det kan vara svårt att fånga attityder i en enkätundersökning. En enkätundersökning föreföll även svår att genomföra i avseendet att kursen endast sträcker sig över 10 veckor totalt. Min ovana av att genomföra intervjuer kan ha påverkat resultatet, tillika skulle ett större antal intervjuer mycket möjligt kunna ge ett annat resultat. Intervjuurvalet visar dock hur det förhåller sig på de tre förvaltningar som besökts. Det skulle även kunna varit av intresse och vikt att intervjua fler förtroendevalda. Nämnvärt är att den förtroendevalda som intervjuats uttrycker en större tveksamhet kring frågan om hur han/hon ser på kyrkogårdsrekreation, vilket väcker tankar och skulle vara intressant att utreda närmre men även här ansågs tiden vara en begränsande faktor. Ingen utförligare förklaring kring frågorna gavs, vilket gav informanterna utrymme att tolka fritt. Exempel eller förtydligande från min sida skulle möjligtvis ha gett svar av annan karaktär.

För att strukturera upp och kunna jämföra observationerna använde jag mig av ett antal faktorer som studerades. Dessa aspekter har ingen vetenskaplig förankring utan är framtagna av mig i syfte att värdera kyrkogårdarna ur ett rekreativt perspektiv. Vidare har jag i mitt arbete endast utrett möjligheten till rekreation, sett till andelen outnyttjade ytor, och valt att inte väga in allmänhetens synpunkter eller aspekter om gravfrid.

Resultatdiskussion

I detta arbete har kyrkogårdsförvaltningarnas inställning till att kyrkogårdarna används i rekreativt syfte undersökts. Vidare undersöktes även vilka problem och möjligheter sådant användande medför eller kan leda till och vad det resulterar i för förvaltningarna. Ett försök till att presentera möjliga utvecklingsområden har även gjorts. Studien bygger på en litteraturstudie, intervjuer samt observationer. För att ge en bild av kyrkogården som en rekreativ plats, har en redogörelse av

utomhusvistelsens och naturens inverkan på människan samt en beskrivning av kyrkogårdens värden, framförallt kulturellt och historiskt gjorts.

Faktum är att våra städer förtätas och att andelen gröna ytor minskar. Avkoppling och återhämtning är av stor vikt för människan och behovet verkar öka i vår hektiska vardag. Kyrkogården med dess anrika historia och många kulturella värden är en resurs i samhället som inte nyttjas till fullo, anser jag. Kyrkogårdsrekreation idag är en blygsam företeelse, framförallt i jämförelse med många andra länder, men det är ett fenomen med stor potential.

Vårt mångkulturella samhälle bidrar till en förändrad syn på och ett varierat användande av våra kyrkogårdar. Influenser och företeelser kommer från andra länder, ex överdekorerade gravar, men även från den egna branschen, där det talas om störande buller och fördelar med att lägga ut driften på entreprenad. Då inget centralt organ definierat vad rekreation på kyrkogården innefattar eller innebär är det i stor utsträckning de styrande på förvaltningen och inom politiken som präglar kyrkogården och vilken bild som förmedlas utåt.

Vilka problem, möjligheter och utvecklingsområden som föreligger skulle säkert kunna beskrivas på lika många sätt som det finns kyrkogårdsförvaltningar. Intressant är dock att litteraturen och mina informanter alla vidrör samma huvudområden, som jag ser det: Det primära *problemet* ligger i att bevara friden och att inte stöta bort kyrkogårdens primära besökare. *Möjligheterna* ligger i att öka besöksantalet och göra kyrkogården till en naturlig del i samhället. *Utvecklingsområden* finns det flera. Dels sett till de fysiska aspekterna ute på kyrkogårdarna, vilka jag fokuserat på i mina observationer, men även sett ur ett mer juridiskt perspektiv där riktlinjer för kyrkogårdsrekreation står i fokus.

Förvaltningarna i studien är över lag positivt inställda till att kyrkogården används i rekreativt syfte. Förutsatt att friden och respekten för platsen kan bevaras, vill säga. Visserligen kan urvalet inte på något sätt sägas representera Sverige i stort, men jag har en förhoppning om den positiva synen på att kyrkogården används för rekreation delas av landets övriga förvaltningar.

Kyrkogårdar skiljer sig från parker och så ska det förbli, menar mina informanter, något som ligger i linje med Sörensens och Sandells studier. Kyrkogården är i första hand en plats där våra döda begravs och en plats dit människor i sorg kommer, menar Sandell (2010), något både mina informanter och jag själv instämmer i.

Problem som kan tänkas följa i fenomenets spår handlar främst om att kyrkogården förlorar sin fridfullhet och blir allt för lik en park. Den problematik jag såg framför mig innan studien i form av ökade kostnader till följd av andra krav på t ex belysning och renhållning, finns det betänkligheter

kring men inte i någon omfattande utsträckning. Bland de mest positiva effekterna av kyrkogårdsrekreation framhålls ett ökat användande av kyrkogårdarna och att fler får ta del av de värden kyrkogården erbjuder och ser anläggningarna som den resurs de utgör. Vidare framhåller informanterna att de önskar att kyrkogården ses som en naturlig del av samhället, vilket ligger i linje med Höglunds (2010) resonemang. ”Besökare drar besökare” som en av mina informanter uttrycker det och just ett ökat besökarantal ses som den stora fördelen som ett mer frekvent användande ger. Något jag tror skulle kunna vara en positiv effekt av ett ökat besöksantal är en minskad risk för skadegörelse, vilket Höglund (2010) nämner, även om det inte tas upp i intervjuerna. Ett ökat intresse från media nämns som ytterligare en positiv effekt, vilket skulle gynna såväl enskilda kyrkogårdar och kyrkogården som plats som branschen i stort.

Kyrkogården påverkas, som Sörensen & Wembling (2008) beskriver, av de förändringar som sker i samhället i övrigt, vilket även mina informanter bekräftar och som jag själv bevittnat genom mina observationer. Influenser från andra kulturer och förtätning av våra städer har lett till att kyrkogården i allt större utsträckning används i rekreativt syfte. Kyrkogårdarna är till för oss alla. Vi har ett gemensamt ansvar för att dem bevaras vilket befästs i Kulturminneslagen (1988:950, 1 kap. 1 §). Genom att vi betalar skatt i Sverige är vi med och bekostar driften av våra kyrkogårdar (Skatteverket 2012). Kyrkogården är till för oss alla, oavsett ursprung eller tro. Men med rättigheter kommer skyldigheter, vilket inte får glömmas bort.

Förutsatt att fridfullheten kan bevaras och människor visar respekt för platsen finns det utrymme för den själsliga rekreationen på våra kyrkogårdar. Att både utrymmet i sig och den själsläkande miljön behövs visar förtätningen av våra städer och andelen av befolkningen som lider av stress eller stressrelaterade symptom och sjukdomar. Som Ottosson & Grahn (2005) redogör för är det av stor vikt att vi vistas utomhus och aktiverar oss, optimalt är en kombination av de två. Som en av mina informanter beskriver erbjuder kyrkogårdar just detta i form av att påta i jorden vid en gravplats. Att det sen inte bara är äldre människor för vilka det kan vara fullt tillräckligt med den typen av aktivitet, utan att vi alla i livet kan hamna i situationer som gör att vi får slå ner på takten och kanske inte har den ork vi är vana vid och många gånger tar för givet, det är en annan historia.

Det finns en viss konflikt i att fridfullheten ska bevaras samtidigt som förvaltningarna i studien ser positivt på det ökade besöksantalet och att kyrkogården används för rekreation. Frågan hur vi ska bevara friden på kyrkogården och respekten för platsen samtidigt som besöksantalet och aktivitetsutbudet kanske ökar. En annan intressant fråga som väcks är hur vi ska göra för att alla ska känna sig välkomna? Kyrkogården är som tidigare sagts inte på något sätt bara till för de troende. Genom att kyrkogården ses som en plats för möten och en plats där vi levande vistas som Sandell

(2009) uttrycker det, eller att avdramatisera platsen som en av mina informanter uttrycker det. Information, ett engagemang i tidig ålder och genomtänkt utformning av kyrkogården anser jag är svaret på hur kyrkogården ska dra besökare samtidigt som människor i sorg inte känner sig ovälkomna. Aningen naivt kan tyckas, ”så enkelt är det inte”. Nej, men det är en bra början, vågar jag påstå. Att förvaltningarna är positiva till fenomenet räcker inte, det måste nå ut att kyrkogårdar är en plats där alla är välkomna. För många är kyrkogården en plats dit man går enbart för att besöka en grav. Kyrkogården ses ofta som en religiös plats och är du inte troende är det inget ställe för dig. Information som berättar om kyrkogården i stort samt upplysningar om de många specifika värden som finns på kyrkogården är vad jag efterlyser. Barn och ungdomar behöver få en bild av vad kyrkogården har att erbjuda och genom att i tidig ålder lära sig att vistas på kyrkogården kommer respekten i många fall av sig självt. Kanske skulle det även vara på sin plats att utarbeta någon form av policy för kyrkogårdsrekreation?

Även om vi i Sverige inte riktigt har den tolerans på kyrkogården som danskarna visar eller det ”besöka graven de lux” som människor från andra kulturer utövar där både vin och musik förekommer, verkar det finnas en stor acceptans bland förvaltningar och förtroendevalda att vistas på våra kyrkogårdar utan att ha ett ärende dit. Kyrkogården spelar med sin historia, menar Sörensen & Wembling (2008), en viktig roll i vårt samhälle. Då den erbjuder karaktärer och värden som parken saknar, vilket framhålls i Movium Magasin, har den en betydande funktion i vår vardag och utgör en plats för rekreation.

Kyrkogårdsturism, kyrkogårdsskötsel på entreprenad, buller samt överdekorerade gravar är begrepp som på ett eller annat sätt kommer att ha betydelse för våra kyrkogårdar och kyrkogårdsrekreation framöver. Även om företeelserna idag, sett till landet i stort, inte är så utbredda som i vissa andra delar av världen påverkar de våra kyrkogårdar i någon utsträckning redan. Med det inte sagt att ovannämnda företeelser nödvändigtvis behöver betyda problem. Kanske överdekorerade gravar kan komma att bli en turistattraktion? Människorna som ligger begravda på platsen har levt olika liv, då måste det väl finnas utrymme för olika gravar? I den föränderliga värld vi lever i gäller det att ta tillvara möjligheterna och inte bara se problemen.

Slutligen anser jag att det är på tiden att vi ser kyrkogårdarna som den fantastiska resurs, inte minst för rekreation, i samhället de faktiskt utgör. Det är inte bara upp till förvaltningarna att utforma framtidens kyrkogårdar. Du och jag har också del i denna utveckling.

Förslag till framtida forskning

Jag valde att i studien fokusera på kyrkogårdar i städer och inte behandla anläggningar belägna på landsbygd eller i glesbygd. I intervjuerna framkom att det även där finns ett behov av en estetiskt tilltalande plats där både möten och avskildhet ges utrymme, vilket skulle kunna vara intressant att forska vidare om.

Att istället för intervjuer använda sig av en fokusgrupp eller att skapa en debatt kring begreppet kyrkogårdsrekreation ser jag som ytterligare ett uppslag för vidare forskning. Det skulle även vara intressant att utreda Svenska Kyrkans syn på kyrkogårdsrekreation samt om det finns olika uppfattningar i denna fråga mellan Svenska Kyrkan och kyrkogårdsförvaltarna. Det skulle vara intressant att få svar på vad en sådan meningsskildaktighet i så fall kan ge uttryck i. Likaså skulle det vara intressant att ta del av allmänhetens åsikter kring fenomenet. Det skulle även vara intressant att undersöka huruvida det råder någon skillnad mellan vad som anses acceptabelt på en begravningsplats respektive kyrkogård.

Källor och litteratur

Anderberg, Christina (2012). Kyrkogårdschef Ronneby kyrkogårdsförvaltning. Föreläsning, Alnarp 2012-05-07

Angselius, Lennart & Wennerberg, Per-Åke (2008): *Jönköpings kyrkogårdar – en kulturskatt värd att bevara*. Jönköping, Kyrkogårdsförvaltningen

Arnesson, Frida (2011): *Kyrkogården: Begravningsplats eller rekreationsområde? – En fallstudie av två kyrkogårdar i Växjö kommun*. Självständigt arbete 15 hp, LTJ-fakultet, Alnarp, SLU. Elektronisk [online] Tillgänglig: <http://stud.epsilon.slu.se/2673/> [2012-11-22]

Begravningslag. Hemsida [online] Tillgänglig: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19901144.HTM> [2012-12-20]

Bengtsson, Anna (2003): *Utemiljöns betydelse för äldre och funktionshindrade*. Stockholm, Statens Folkhälsoinstitut

Båtshake, Helene (2012): *Levande skyltar efter döden – Informationstavlor vid begravningsplatser..* Självständigt arbete 15 hp, LTJ-fakultet, Alnarp, SLU. Elektronisk [online] Tillgänglig: <http://stud.epsilon.slu.se/4818/> [2012-11-22]

Gehl, Jan (1996): *Livet mellem busene udeaktiviteter og udemiljøer*. Köpenhamn, Arkitektens Forlag

Gröna Fakta (2005): *Gröna Fakta (Begrepp i begravningsverksamheten)* nr 5 2005. Alnarp, Movium/SLU

Grönytekontakt (2012): *Grönytekontakt* nr 5 2012. Ljungby, Grönytekontakt, sid 26.

Hammarskiöld, Hans et al (2001): *Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar*. Värnamo, Max Ström bokförlag

Holbæk Naturkirkegård. Hemsida [online] Tillgänglig: http://www.holbaekkirke.dk/kapellet/Naturkirkegrden=holbaek_web.pdf [2012-12-21] samt http://www.holbaekkirke.dk/kapellet/pjece_naturkirkegaarden_2008.pdf [2012-12-21]

Hägerhäll, Caroline M (2005): Naturen i landskapsupplevelsen och landskapsupplevelsens natur. I Johansson, Maria & Küller, Marianne (red): *Svensk Miljöpsykologi*. Lund, Studentlitteratur, sid 209-224.

Höglund, Camilla (2010): *Besökare och turister på kyrkogården – synliggör och bevara vårt svenska kulturarv*. Självständigt arbete 15 hp, LTJ-fakultet, Alnarp, SLU. Elektronisk [online] Tillgänglig: <http://stud.epsilon.slu.se/1635/> [2012-11-22]

Jönköpings kyrkogårdar (2008): - *Tidlös stillbet mitt i stan*. Jönköping, Kyrkogårdsförvaltningen

Kaplan, Rachel, Kaplan, Stephen & Ryan, Robert L. (1998): *With people in mind. Design and management of everyday nature*. Washington D. C., Island Press

Kulturminneslagen. Hemsida [online] Tillgänglig: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19880950.htm> [2012-12-20]

Küller, Rikard (2005): Miljöpsykologins uppkomst och utveckling i Sverige. I Johansson, Maria & Küller, Marianne (red): *Svensk Miljöpsykologi*. Lund, Studentlitteratur, sid 85-98.

Kvale, Steinar (1997): *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund, Studentlitteratur

Kyrkogården (2007): *Kyrkogården* nr 6 2007. Stockholm, Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, sid 20-23.

Köpenhamns kommun. Hemsida [online] Tillgänglig: <http://www.kk.dk/da/brugbyen/brug-steder-i-byen/groenne-omraader/kirkegaarde/bestil-rundvisning> [2012-12-19] samt <http://www.kk.dk/da/brugbyen/brug-steder-i-byen/groenne-omraader/kirkegaarde> [2012-12-19]

Linåker, Birgitta (2012) Trädgårdsingenjör Kalmar kyrkogårdsförvaltning. Föreläsning, Alnarp 2012-05-07

Lundell, Malin (2012): *Överdekorerade gravplatser – En studie om hur överdekorerade gravplatser hanteras och hur de påverkar begravningsplatsen*. Självständigt arbete 15 hp, LTJ-fakultet, Alnarp, SLU. Elektronisk [online] Tillgänglig: <http://stud.epsilon.slu.se/3936/> [2012-11-22]

Lundquist, Kjell (1992): Från beteshage till trädgård – kyrkogårdens historia. I Bucht, Eivor (red): *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Alnarp, Movium/SLU, sid 12-34.

Movium Magasin (2012): *Movium Magasin (Behöver vi parker?)* nr 3 2012. Alnarp, Movium/SLU, sid 11-18, 62-64.

Ottosson, Johan & Grahn, Patrik (2005): A comparison of leisure Time Spent in a Garden with Leisure Time Spent Indoors: On Measures of Restoration in Residents in Geriatric Care. *Landscape Research*. Volym 30. Nummer 1, sid 23-55.

Plan- och bygglagen, PBL. Hemsida [online] Tillgänglig:
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20100900.htm> [2012-12-20]

Reijer, Pål & Sörensen, Ann-Britt (2007): *Tillgängliga gånger på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar*. Alnarp, Movium/SLU

Sandell, Angela (2009): *Kyrkogården – en plats för de levande*. Självständigt arbete 10 hp, LTJ-fakultet, Alnarp, SLU. Elektronisk [online] Tillgänglig: <http://stud.epsilon.slu.se/157/> [2012-11-22]

Sandell, Angela (2010): *Gröna Fakta (Kyrkogården – plats för de döda, kraft åt de levande)* nr 3 2010. Alnarp, Movium/SLU

Sandell, Angela (2012): *Movium Fakta (Kyrkogården på entreprenad – hur säkerställer man kvalitet på skötseln?)* nr 5 2012. Alnarp, Movium/SLU

Skatteverket. Hemsida [online] Tillgänglig:
<http://www.skatteverket.se/privat/skatter/arbeteinkomst/vadblirskatten/kyrkoavgiftbegravningsavgift.4.1ee2ea81054cf37b1c800030.html> [2013-01-01]

Sorte, Gunnar Jarle (2005): *Parken för Homo Urbanis – stadsmänniskan*. I Johansson, Maria & Küller, Marianne (red): *Svensk Miljöpsykologi*. Lund, Studentlitteratur, sid 227-240.

Sparretun, Erik (2009): *Förslag till utformning av befintlig naturmark, norra kyrkogården i Kalmar*. Självständigt arbete 15 hp, LTJ-fakultet, Alnarp, SLU. Elektronisk [online] Tillgänglig:
<http://stud.epsilon.slu.se/564/> [2012-11-22]

Svenska akademins ordlista, SAOL. Hemsida [online] Tillgänglig:
http://www.svenskaakademien.se/svenska_spraket/svenska_akademiens_ordlista/saol_pa_natet/ordlista [2013-01-02]

Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation (2012): *Om begravning*. Stockholm, Svenska Kyrkans arbetsgivarorganisation

Sörensen, Ann-Britt (2003): *Kyrkogården i framtiden – ur ungdomars perspektiv*. Alnarp, Movium/SLU

Sörensen, Ann-Britt (2006): Kyrkogårdar - ett grönt kulturarv. I Åkesson, Lynn (red) (2006): *Inför döden*. Höganäs, Edition Andersson, sid 167-218.

Sörensen Ann-Britt (2012). Fil lic och doktorand i landskapsarkitektur, Movium, SLU Alnarp. Föreläsning, Alnarp 2012-03-06

Sörensen, Ann-Britt (2013). Fil lic och doktorand i landskapsarkitektur, Movium, SLU Alnarp. Skriftligt via e-post 2013-01-21

Sörensen, Ann-Britt och Wembling, Mona (2008): *Minnenas trädgård – om kyrkogårdens form och växter*. Höganäs, Edition Andersson

Trost, Jan (1993): *Kvalitativa intervjuer*. Lund, Studentlitteratur

Bilaga 1 - Intervjufrågor

1. Finns det någon centralt utarbetat policy för kyrkogårdsrekreation?
2. Hur ser din förvaltning på att kyrkogården används i rekreativt syfte?
3. Är du själv positivt eller negativt inställd till fenomenet?
4. Arbetar din förvaltning idag aktivt för att kyrkogården ska användas för rekreation? Om ja, hur då?
5. Förekommer det i dagsläget kyrkogårdsrekreation?
6. Har du stött på några reaktioner? Om ja, vilka då?
7. Anordnas det några aktiviteter på kyrkogården? Om ja, av vilken typ?
8. Marknadsför ni kyrkogården som en rekreationsplats? Om ja, ser du några problem? Om nej, skulle ni vilja marknadsföra kyrkogården som en plats för rekreation?
9. Skiljer det sig vad man får göra från kyrkogård till kyrkogård eller t o m inom en kyrkogård anser du?
10. Vad anser du är, eller kan bli, den mest negativa effekten av kyrkogårdsrekreation?
11. Vad anser du är, eller kan bli, det mest positiva som fenomenet kan medföra?

Bilaga 2 - Informanter

Person A

Arbetar som kyrkogårdsföreståndare på en ort med ca 11 000 invånare i sydvästra Sverige. Förvaltningen ansvarar för ett antal till ytan mindre kyrkogårdar av varierande karaktär vilka ligger i anslutning till varandra och där diverse gravskick finns representerade.

Person B

Arbetar som kyrkogårdschef i en mellanstor stad i sydvästra Sverige. Invånarantalet är ca 30 000 och förvaltningen ansvarar för två kyrkogårdar, vilka tillsammans omfattar ca 10 000 m². Inom kyrkogårdarna finns det ytor av växlande karaktär och de flesta gravskick står att finna.

Person C

Arbetar som kyrkogårdschef på en större stad i sydvästra Sverige där antalet invånare uppgår till över 100 000. Förvaltningen ansvarar för fler än 10 kyrkogårdar, vilka tillsammans omfattar ca 150 ha. Karaktären på kyrkogårdarna är skiftande och alla idag förekommande gravskick finns representerade.

Person D

Är förtroendevald politiker inom Svenska Kyrkan i en större stad i sydvästra Sverige.

Bilaga 3 – Besökta kyrkogårdar

Kyrkogård I

Kyrkogården, eller egentligen kyrkogårdarna då det handlar om flera kyrkogårdar samlade runt kyrkan, ligger i en mindre ort i sydvästra Sverige.

Kyrkogård II

Kyrkogården är en av två kyrkogårdar i en medelstor stad i sydvästra Skåne och är den till ytan största av dem. Om korrekta termer ska användas är platsen egentligen en begravningsplats då det inte finns någon kyrka inom anläggningen.

Kyrkogård III

Kyrkogården är en av flera kyrkogårdar i en större stad i sydvästra Skåne. Den är sett till ytan den största inom förvaltningsområdet och även denna anläggning går under benämningen begravningsplats då det inte finns någon kyrka på platsen.